

Keywords: Vasily Verhovynets, musical education, musical-rhythmic movements, "Vesnyannochka", Ukrainian folk song-games, national education.

Стаття надійшла до редколегії 10.09.2017 р.

УДК 37.013.3(437.1)(091)(043.5)

Раїса Пріма, Віра Новосад

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (Луцьк)

НОВАТОРСТВО ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ Я. А. КОМЕНСЬКОГО

У статті обґрунтовується новаторство педагогічних ідей Я. А. Коменського, що віддзеркалюють багатомірність його філософії – пансофії, які, визначаючи позачасовий характер інваріантного ядра педагогічного знання, значно випередили свою епоху, орієнтуючи педагогічну науку і практику на формування цілісного образу світу і людини. Аналізуються новаторські ідеї Я. А. Коменського про можливість і шляхи створення всезагальної картини світу.

Акцентується увага на тому, що пансофія розглядається чеським педагогом як «єдина книга книг», яка вчить усьому, не тільки як система наукових знань, але й як поєднання різних форм людського досвіду.

Узагальнено, що новаторство самої ідеї пансофійності у науковому доробку Я. А. Коменського визначається характерним для сучасної педагогіки зростанням інтересу до проблеми цілісності освіти, конструктивне розв'язання якої передбачає формування нової якості педагогічного мислення, пошуку методологічних підвалин та орієнтирів для розроблення стратегії розвитку сучасної освіти.

Ключові слова: всезагальна картина, людина, новаторство, пансофія, педагогічні ідеї, світ, система, стратегії освіти, цілісний образ.

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сімнадцяте століття, пов'язане з життям і просвітницькою діяльністю Ян Амоса Коменського (1592–1670), традиційно називають передднем Нового часу, нової філософії, нової науки, епохою формування глобальної свідомості, що відображала необхідність виховання нової людини. Цей вік викликає зацікавленість сучасників передусім тим, що є, за твердженням Ф. Йейтс, «важким рухом людства до «просвіти» (в смислі набуття нового світобачення) і до «освіченості» (в смислі накопичення інтелектуального потенціалу і наукових знань)» [1, с. 12–13]. На наш погляд, саме в цих різноспрямованих передумовах закладений початок багатомірної філософії Я. А. Коменського – пансофії. Його твердження «всі ми перебуваємо в єдиному світовому театрі, і все, що тут відбувається, стосується нас усіх... Усі ми, весь рід людський... – одна родина, один дім...» [2, с. 295] є глибоко прогностичним і більше зрозумілим нам, ніж його сучасникам. Новаторство творчого спадку педагога-мислителя виявляється в тому, що його ідеї й висновки значно випередили свій час, мали вагомий вплив на подальший розвиток науково-гуманістичної думки, залишаючись актуальними і в наші дні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз досліджень вітчизняних і зарубіжних учених (М. Арцишевська, М. Бечкова, Я. Квачала, В. Кларін, В. Кравець, В. Кортгаазе, Д. Лордкіпанідзе, С. Марчукова, Я. Паточка, А. Піскунова, Й. Полішенський, С. Соучек та ін.) засвідчує інтерес до означеної науково-практичної проблематики. У працях Е. Александрова, О. Антонова, І. Зайченко, Б. Мітюкова, Є. Путілова, Д. Скільського, А. Хуторського, Д. Чижевського, П. Щербаня та ін. студіюються проблеми використання педагогічних ідей Я. А. Коменського у сучасній освітній діяльності. Однак, у сучасній науці недостатньо приділено уваги питанню обґрунтування новаторства педагогічних ідей Коменського, історико-науковий зміст яких створює умови для становлення і розвитку нової стратегії освіти.

Мета статті: розкрити новаторство ідеї пансофійності Я. А. Коменського як провідної в його багатомірній філософії, що, випереджаючи свій час, слугує методологічним підґрунтям та орієнтиром для розроблення стратегії розвитку сучасної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім відзначимо, що новаторською є сама ідея пансофійності, розвинута у творчому спадку Я. А. Коменського, котра посідає особливе місце серед ідей, які «визначають позачасовий характер інваріантного ядра педагогічного знання» [3, с. 5], орієнтує педагогічну науку і практику на формування цілісного образу світу і людини.

Зауважимо, педагогічний аспект ідеї пансофійності розкривається в «Пансофії» – третій частині незавершеної праці «Всезагальна рада з виправлення справ людських» («De regum humanarum emendatione consultatio catholica»), де суть духовних пошуків Коменського відображає єдність теоретичних і практичних освітніх завдань, звернених до кожної конкретної людини, коли «в повний голос говорить Коменський-педагог, який виступає з грандіозним задумом виховання всього роду людського загалом і кожної людини зокрема» [4, т. 1, с. 638]. Водночас, як слушно відзначає А. Красновський «було б глибокою помилкою не враховувати соціально-філософських спрямувань автора як основи його педагогічних побудов», позаяк «без цієї цілеспрямованості всі спостереження і весь багатющий власний досвід залишилися б купою фактів, позбавлених будь-якого смислу і значення; без неї у розпорядженні мислителя і новатора педагогічної справи не лишилось би надійного критерію для оцінки досвіду і спостережень» [5, с. 149].

Відзначимо, «Пансофію» Коменський називав «єдиною книгою книг», яка ...вчить усьому: «кажучи «всьому», маю на увазі все, що можуть пізнати люди і про що неможе залишатися у незнанні мудрій людині: виклад уже відомого нам, людям; перелік того, чого ми поки не знаємо...; речі нововідкриті; речі, що вивчаються. Словом, про який би потрібний предмет не зайшла мова, про нього в нас повинна виявитися достатня інформація, – але насамперед про те, що треба людині знати і робити, у що вірити і на що надіятися для досягнення блаженства у цьому і в майбутньому житті. Повинно тут говоритися і про те, що належить звершити і перетерпіти людині у віці цьому і у вічності, як скоро людська мудрість, за божим свідченням, – знати і передбачати, що з нами буде в останні часи» [4, т.2, с. 333-334].

Крізь призму викладеного цілком правомірно зробити висновок: Пансофію чеський педагог розглядав не тільки як систему наукових знань, але й як поєднання різних форм людського досвіду.

Щодо світу, який, за твердженням Я. А. Коменського, є «системою систем», то при його пізнанні потрібно все зводити до єдності і «необхідно охопити пізнанням усе – позаяк усе з необхідністю виявиться перевертеним». Таке цілісне пізнання світу можливе лише через створення його загальної картини, яку сам мислитель називав драбиною. «Сподіваюся, – наголошував учений, – що всю сукупність пізнаваного можна вибудувати як **драбину світу**, споруджену для розумного огляду так, що кожен власник здорового глузду і неушкодженого почуття зможе в поступовому сходженні прийти від первинного до останнього, від нижчого до вищого і безперечно знайти все, де б то не було існуюче...» [4, т. 2, с. 335].

Я. А. Коменський, обґрунтовуючи необхідність створення такої картини світу, відзначав, що створити картину світу «можна лише спираючись на досягнення всіх наук і мистецтв», оскільки, по-перше, на думку мислителя, картина світу є не простим скупченням усіляких знань, а викладенням їх змісту у скороченому вигляді, їх «загальним начерком», який би давав можливість побачити місце окремої науки в загальній системі і створення якого «передбачає критичний аналіз усіх людських досягнень та їх всезагальний перерозподіл, взаємоузгодження» [4, с. 55]. По-друге, її зміст повинен включати не все і вся, а лише потрібні всім людям «засади, властивості і цілі найважливішого з усього, що існує і відбувається, щоб у цьому світі не трапилося їм нічого, про що б вони не мали можливості скласти хоч би скромне судження і чим вони могли б скористатися для певної мети розумно, без шкідливої помилки» [4, с. 295]. По-третє, у змісті такої картини світу все має бути представлене «в його внутрішній цілісності й обґрунтованості, через безперервний причинно-наслідковий зв'язок, ...у стислому вигляді, адже призначене служити для короткого і швидкоплинного життя» і «в доступній формі», яка б робила зрозумілим цей зміст для кожної розсудливої людини і навіть для восьмирічних дітей [4, с. 497; 520].

Правильно облаштована пансофія, за словами Я. А. Коменського, стане «універсальною алхімією», золотим мистецтвом, яке день за днем збільшуватиме пансофічне світло. Відзначимо, найважливішою справою свого життя Ян Амос Коменський уважав створення нового універсального курсу і підручника «Пансофія», конкретизуючи задум якого він писав: «Таку книгу, повторюю, хочу я скласти, яка заміняла б собою всі скарбниці всезагальної освіти. В ній не повинно бути пропущено нічого істотного, і читання цієї книги саме по собі повинно наповнювати розуми мудрістю.

Все це завдяки тому, що речі представлені в ній у неперервній, ясній і чіткій взаємозалежності, все виводиться зі своїх власних коренів, зі своєї власної істоти, і кожна річ виявляється тою самою, якою вона названа, і представляється саме такою, якою вона є насправді. Бо все [в цій книзі] обумовлено самою незмінною і внутрішньо зв'язаною істинною сутністю речей. Все це, однак, – у стислому вигляді, бо призначене служити для короткого і швидкоплинного життя. Все – в доступній формі, бо повинно вносити в розуми світло, а не сутінки. І все – в його внутрішній цілісності і обґрунтованості, через безперервний причинно-наслідковий зв'язок, оскільки ми маємо потребу в твердо встановленій істині, а не в надуманих поглядах» [6, с. 497].

Новаторською нам видається й думка Я. А. Коменського, продукована вподальшому Ф. Енгельсом і В. Вернадським, щодо необхідності включення в картину світу не тільки достовірних, але і ймовірнісних знань; «Якщо якийсь положення не можна довести до демонстративної достовірності, а втім воно корисне, то його треба віднести до питань, які потребують обговорення, або треба виставити його проблематично, вказавши підставу, яка говорить за те і за інше рішення, для того, щоб усім можна було судити, за яку альтернативу говорять більше обставини справи, а також і для того, щоб іншим людям залишилася можливість розв'язувати коли-небудь такі проблеми і розшукувати в таких питаннях непогрішиму очевидність істини» [4, с. 515].

Як це не парадоксально, але ідея створення «Пансофії» за життя її автора не знайшла ні достатнього розуміння, ні підтримки серед його сучасників, які вважали її утопічною або ж проявом надмірних амбіцій педагога-мислителя.

Парадоксальним нам видається й те, що світоглядне значення пансофії, її миротворчий початок тривалий час був у «тіні» дидактики, хоча саме пансофія витягла із забуття творчість видатного чеського науковця. Попри те, що сам термін «пансофія» не є авторством Коменського, оскільки вперше зустрічається у книзі Франческо Патріції «Нова філософія Всесвіту» («Nova de universitas philosophia»), що вийшла у 1592 році, і за П. Блонським був запозичений ним у Петра Лауренберга (1585-1639), автора «Pansophia», за твердженням В. Кортхаазе, Я. А. Коменський узяв у своїх попередників лише назву, але не суть пансофічного знання, розвиваючи його стосовно педагогіки [7, с. 489]. Подібної позиції дотримується й Д. Чижевський, відзначаючи, що Коменський «не був єдиним «пансофом» свого часу, тобто мислителем, який прагнув зібрати все знання людства в єдину систему, однак ніхто не виступав за цей ідеал з більшою енергією... ніхто не здобув з ідеалу пансофії стільки важливих і різноманітних висновків, як Коменський, до того ж практичних висновків» [8, с. 5].

Поза сумнівом, новаторство поглядів Я. А. Коменського полягає в поєднанні вищих цілей удосконалення роду людського з досить конкретними завданнями досягнення суспільного блага [9, с. 124]. Як відзначив німецький учений-енциклопедист Г. Лейбніц, він зіграв таку роль у педагогіці, як Демократ і Бекон у розвитку філософії, а Копернік – у розвитку астрономії, оскільки «Коменський мислив всесвітньо (глобально), а не лише по- «європейськи» (W. Korthaase), а його наука – «шлях світла».

Висновок з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Узагальнення вище викладеного дозволяє зробити висновок: новаторство самої ідеї пансофійності у науковому доробку Я. А. Коменського визначається характерним для сучасної педагогіки зростанням інтересу до проблеми цілісності освіти, конструктивне розв'язання якої передбачає формування нової якості педагогічного мислення, що базується на осмисленні історико-педагогічного знання, класичних педагогічних праць, пошуку методологічних підвалин та орієнтирів для розроблення стратегії розвитку сучасної освіти. *Перспективи*

подальших наукових розвідок пов'язуємо з подальшим розвитком і реалізацією ідей пансофічної освіти.

Джерела та література

1. Йейтс Ф. Розенкрейцеское просвещение / Френсис Йейтс. – М.: Энигма; СПб.: Алетейя, 1999.
2. Коменский Я. А. Единственно необходимое / Я. А. Коменский // Лабиринт света и рай сердца. – М., 2000.
3. Марчукова С. М. Ян Амос Коменский: приглашение к диалогу / С. М. Марчукова . – СПб, изд. «Европейский дом», 2008.
4. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. / Я. А. Коменский; под ред. А. И. Пискунова [и др.]. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 1. – 656 с.; Т. 2. – 576 с. – (Педагогическая библиотека).
5. Красновский А. А. Ян Амос Коменский / А. А. Красновский. – М.: Учпедгиз, 1973. – 324 с.
6. Бим-Бад Б. М. «Великая дидактика». Комментарии // Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. Т. 1. – М.: Педагогика, 1982. – С. 626–635.
7. Kotrhaase W. Comenius` pansophic Universal University of Nations, Sciens and Arts // Comenius und der Weltfriede. Deutsche Comenius – Gesellschaft Berlin, 2005. – S. 487–510.
8. Чижевский, Д. И. Ян Амос Коменский и западная философия / Д. И. Чижевский // Сочинения / Я. А. Коменский. – М., 1997. – С. 5–12. – (Памятники философской мысли).
9. Мельников Г. П. Автопортрет ученого XVII века. Ян Амос Коменский в зеркале своих сочинений / Материалы работы международного симпозиума «Человек-культура-общество в концепции Яна Амоса Коменского». – М., 1997.

References

1. Yeys F. Rozenkreysesкое prosveschenie / Frensis Yeys. – М.: Enigma; SPb.: Aleteyya, 1999.
2. Komenskiy Ya. A. Edinstvenno neobhodimoe / Ya. A. Komenskiy // Labirint sveta i ray serdtsa. – М., 2000.
3. Marchukova S. M. Yan Amos Komenskiy: priglaschenie k dialogu / S. M. Marchukova . – SPb, izd. «Evropeyskiy dom», 2008.
4. Komenskiy Ya. A. Izbrannyye pedagogicheskie sochineniya : v 2 t. / Ya. A. Komenskiy; pod red. A. I. Piskunova [i dr.]. – М. : Pedagogika, 1982. – Т. 1. – 656 с.; Т. 2. – 576 с. – (Pedagogicheskaya biblioteka).
5. Krasnovskiy A. A. Yan Amos Komenskiy / A. A. Krasnovskiy. – М.: Uchpedgiz, 1973. – 324 s.
6. Bim-Bad B. M. «Velikaya didaktika». Kommentarii // Komenskiy Ya. A. Izbrannyye pedagogicheskie sochineniya: V 2-h t. T. 1. – М.: Pedagogika, 1982. – S. 626–635.
7. Kotrhaase W. Comenius` pansophic Universal University of Nations, Sciens and Arts // Comenius und der Weltfriede. Deutsche Comenius – Gesellschaft Berlin, 2005. – S. 487–510.
8. Chizhevskij, D. I. Jan Amos Komenskiy i zapadnaja filosofija / D. I. Chizhevskij // Sochinenija / Ja. A. Komenskiy. – М., 1997. – S. 5–12. – (Pamjatniki filosofskoj mysli).
9. Mel'nikov G. P. Avtoportret uchenogo XVII veka. Jan Amos Komenskiy v zerkale svoih sochinenij / Materialy raboty mezhdunarodnogo simpoziuma «Chelovek-kul'tura-obshhestvo v koncepcii Jana Amosa Komenskogo». – М., 1997.

Прима Рауса, Новосад Вера. НОВАТОРСТВО ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ Я. А. КОМЕНСКОГО. В статье обосновывается новаторство педагогических идей Я. А. Коменского, отображающих многомерность его философии – пансофии, которые, определяя вневременной характер инвариантного ядра педагогического знания, значительно опередили свою эпоху, ориентируя педагогическую науку и практику на формирование целостного образа мира и человека. Анализируются новаторские идеи Я. А. Коменского о возможностях и путях создания всеобщей картины мира.

Акцентируется внимание на том, что пансофия рассматривается чешским педагогом как «единая книга книг», которая учить всему, не только как система научных знаний, но и как объединение разных форм человеческого опыта.

Обобщено, что новаторство самой идеи пансофийности в научном багаже Я. А. Коменского определяется характерным для современной педагогики повышением интереса к проблеме целостности мира, конструктивное решение которой предусматривает формирование нового качества педагогического мышления, поиска методологических оснований и ориентиров для разработки стратегии развития современного образования.

Ключевые слова: всеобщая картина, человек, новаторство, пансофия, педагогические идеи, мир, система, стратегии образования, целостный образ.

Prima Raisa, Novosad Vira. INNOVATION OF PEDAGOGICAL IDEAS BY JOHN AMOS COMENIUS. The article substantiates the innovation of J. A. Comenius's pedagogical ideas, which reflect the multidimensionality of his philosophy – the pansophy, which, defining the timeless nature of the invariant core of pedagogical knowledge, far outstripped their era, orienting pedagogical science and practice to the formation of a holistic image of the world and human. Innovative ideas of John Amos Comenius on the possibilities and ways of creating a universal picture of the world are analyzed.

The emphasis is placed on the fact that the pansophy is regarded by the Czech pedagogue as the "only book of books", which teaches everything, not only as a system of scientific knowledge, but also as a combination of different forms of human experience.

It is generalized that the innovation of the idea of pansophy in the scientific work of Comenius is determined by the growing interest in the integrity of education characteristic of modern pedagogy, the constructive solution of which involves the formation of a new quality of pedagogical thinking, the search for methodological foundations and guidelines for the development of a strategy for the development of modern education.

Keywords: *general picture, human, innovation, pansophy, pedagogical ideas, world, system, educational strategies, integral image.*

Стаття надійшла до редколегії 09.09.2017 р.

УДК 374.015.31:172.12(477)

Алла Сенік

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана
Хмельницького(Мелітополь)*

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНИЦЬКОЇ ПОЗИЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК ВИХОВНА СИСТЕМА

Сучасна освітньо-виховна система України перебуває у стані реформування, значні зміни відбуваються з метою наближення освіти до соціальних та економічних реалій сьогодення. Матеріали статті присвячено вивченню державницького виховання учнівської молоді. Автор обґрунтовує важливість означеної проблематики, зазначаючи, що основним завданням позашкільних навчальних закладів є створення виховного простору, що базується на цінностях державницької культури. Опрацювання наукових джерел дозволяє стверджувати, що основним завданням позашкільних навчальних закладів є створення виховного простору, що насичений цінностями державної культури, а також – вихованням бережливого ставлення та прагнення до примноження державних надбань. Ціннісне ставлення особистості до держави, суспільства і до самого себе виявляється у таких якостях, як патріотизм, національна самосвідомість, правосвідомість, політична культура, а також культура міжетнічних відносин. Діяльність позашкільних закладів містить усі можливості для оптимізації державницького виховання учнівської молоді та залучення інноваційних форм і методів у процес формування національної приналежності особистості в контексті державницького виховання молоді у сучасних соціально-політичних умовах розвитку України.

Державницьке виховання учнівської молоді поєднує в собі низку окремих напрямів виховання: духовно-моральне, правове, військово-патріотичне тощо. Головним результатом виховних зусиль, на думку автора, має стати готовність учнівської молоді до державницької діяльності як внутрішнього системного утворення, що передбачає чотири основні компоненти: психолого-педагогічний, освітній, соціальний та духовно-моральний. Форми і методи, що використовують педагогічні працівники, як зазначає автор, мають ґрунтуватися на взаємодії, і спрямовуватися на самостійний пошук істини, сприяти формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості. У статті представлено результати розробки та впровадження програми формування державницької позиції учнівської молоді під назвою «Дослідник чудес», що передбачає розвиток знань про рідний край, народ, державу, розвиток уявлень про власну етно-національну приналежність, патріотичних почуттів тощо. Проведене дослідження з використанням форм і методів державницького виховання сприяло отриманню успішних результатів щодо формування державницької позиції учнівської молоді в умовах позашкільного навчального закладу.

Ключові слова: *державницька позиція, учнівська молодь, позашкільні навчальні заклади*

Постановка проблеми у загальному вигляді. *Сучасна освітньо-виховна система України перебуває у стані реформування, значні зміни відбуваються з метою наближення освіти до соціальних та економічних реалій сьогодення. Формування активної державницької вихованості учнівської молоді, на сьогоднішній день, є одним з ключових напрямів.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. *Корисними для нашого дослідження стали роботи про державницьке, національно-патріотичне виховання (В. Антонович, І. Бех), про національно-патріотичне виховання в умовах позашкільного навчального закладу (Т. Гавлігіна), про виховання патріота-державника*